

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE – ISTORIE

XXIII

2015

MUZEUL BANATULUI TIMIȘOARA

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE ▪ ISTORIE

XXIII

2015

M U Z E U L B A N A T U L U I T I M I Ş O A R A

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

**ARHEOLOGIE
ISTORIE**

XXIII

2015

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2015

Colegiul de redacție:

Claudiu ILAȘ, *director al Muzeului Banatului*

Prof. dr. Florin DRAȘOVEAN, *redactor șef*

Zsuzsanna KOPECZNY, *secretar de redacție*

Prof. dr. Radu ARDEVAN (Cluj-Napoca), Lector dr. Ligia BOLDEA (Reșița), dr. Nicoleta DEMIAN (Timișoara), dr. Dragoș DIACONESCU (Timișoara), Prof. dr. Joseph MARAN (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Germania), Zoran MARCOV (Timișoara), Conf. dr. Vasile RĂMNEANȚU (Timișoara), Prof. dr. John Michael O'SHEA (Michigan University, SUA), Prof. dr. Wolfram SCHIER (Freie Universität Berlin, Germania), Lector dr. Cosmin SUCIU (Timișoara), *membri*

Vigneta copertei: Wiliam Vastag †

Analele Banatului, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Banatului din Timișoara:

Történelmi és Régészeti Értesítő, 1872–1918

Gemina, 1923

Analele Banatului, 1928–1931

Tibiscus, 1971–1979

Orice corespondență se va adresa
Muzeului Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO–300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Please send any mail to
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO–300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Tout correspondance sera envoyée à l'adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO–300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Richten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die Adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO–300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

ISSN 1221–678X

Anuarul *Analele Banatului* este indexat în următoarele baze de date:

Scopus <http://www.elsevier.com/online-tools/scopus/content-overview>
<http://www.info.sciverse.com/scopus/scopus-in-detail/facts>
World Cat <http://www.worldcat.org/title/analele-banatului/oclc/649630402>
Copernicus <http://www.journals.indexcopernicus.com/passport.php?id=4875>
ERIH PLUS <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info.action?id=485417>

Editura MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS ▪ SOMMAIRE ▪ INHALT ▪ CONTENTS

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE VECHĂ

LJUBO FIDANOSKI

Home Sweet Home: Neolithic Architectural Remnants from Cerje – Govrlevo, Republic of Macedonia . 11

MICHAEL D. GLASCOCK, ALEX W. BARKER, FLORIN DRAȘOVEAN

Sourcing Obsidian Artifacts from Archaeological Sites in Banat (Southwest Romania) by X-ray Fluorescence..... 45

COSMIN IOAN SUCIU

Metodologia analizei post-săpătură a sitului de la Turdaș (I). Câteva observații legate de modalitatea de publicare și interpretare a sistemului de fortificare ☞ *Post-excavation Analysis Methodology of Turdaș Site (I). Some Observations on Earlier Publication and Interpretation of the Fortified System* 51

SORIN TINCU

Cercetările arheologice de la Hunedoara. Considerații privind încadrarea culturală și cronologică a descoperirilor ☞ *The Archaeological Researches from Hunedoara. Considerations Regarding Cultural and Chronological Framing of the Discoveries* 63

ALINA BINȚINȚAN

Confecționarea experimentală a ceramicii preistorice: tehnica presării în forme de lut ☞ *Creating Experimental Prehistoric Pottery: Pre-shaped Clay Molds Pressing Technique* 89

SVEN BRUMMACK, DRAGOȘ DIACONESCU

O abordare Bayesiană a datelor AMS aparținând epocii cuprului din Câmpia Panonică ☞ *A Bayesian Approach of the AMS Data from the Great Hungarian Plain's Copper Age*..... 101

FLORIN GOGĂLTAN, FLORIN DRAȘOVEAN

Piese preistorice din cupru și bronz din România aflate în colecțiile British Museum, Londra. I ☞ *Prehistoric Copper and Bronze Age Objects from Romania Found in the Collections of the British Museum in London. I*..... 119

CORIOLAN HORAȚIU OPREANU

Arhitectura epocii Latène din Munții Șureanu (Sebeșului). O analiză metodologică ☞ *The Architecture of the Late Iron Age in the Șureanu (Sebeșului) Mountains. A Methodological Approach* 151

DOINA BENEĂ, SIMONA REGEP

Ștampile tegulare romane de la Tibiscum ☞ *Roman Tegular Stamps from Tibiscum*..... 187

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE MEDIEVALĂ

DANIELA TĂNASE

Considerații cu privire la o aplică de faleră din epoca avară târzie descoperită la Timișoara-Podul Mодоș ☞ *Considerations upon a Late Avar Phalera Applique Found at Timișoara-Podul Mодоș*..... 209

IUSZTIN ZOLTAN

Vicecomiți în comitatul Timiș (sec. XIV–XV) ☞ *Viscounts in Timiș County (14th–15th)* 219

LIGIA BOLDEA

Prezențe feminine în sistemul domenal medieval bănățean (1300–1450) ☞ *Female Presences in the Banat Medieval Domaine (1300–1450)* 235

OANA TODA

Căi de comunicație nord-transilvănene și direcțiile de trafic ale Clujului medieval ☞ *North Transilvanian Communication Routes and the Traffic Orientation of Medieval Cluj* 253

ADRIAN BĂLĂȘESCU, FLORIN DRAȘOVEAN, VALENTIN RADU

Studiul materialului faunistic descoperit în urma cercetărilor arheologice preventive din Piața Sfântu Gheorghe de la Timișoara. Date preliminare ☞ *L'étude du matériel faunique découvert pendant les recherches archéologiques préventives de la place Sfântu Gheorghe de Timișoara. Données préliminaires* 277

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

SORIN MITU

Date genealogice și prosopografice referitoare la familia Cornea-Barbu de Ileni (sec. XVII–XX) ☞ *Genealogical and Prosopographical Data Regarding Cornea-Barbu of Ileni Family (17th–20th Centuries)* ... 321

ZORAN MARCOV

Contribuții la identificarea și clasificarea puștilor vest-balkanice cu cremene prezente în muzeele din România ☞ *Contributions to Identifying and Classifying Western Balkans Flintlock Rifles from the Romanian Museums* 331

LAJOS KAKUCS

De la Fântâna Pașei de pe lângă Mănăstirea Dervișilor până la Parcul Rozelor. Contribuții la istoria parcurilor din Timișoara ☞ *From the Pacha's Fountain near the Dervishes' Monastery to the Park of Roses. Contributions to the History of the Parks in Timișoara* 343

COSTIN FENEȘAN

Un erou uitat: Mihai Cavalier de Iacobici ☞ *A Forgotten Hero: Michael Knight of Iacobici* 385

IRINA VASTAG

Cultura instituției militare din Timișoara specializată în stingerea incendiilor și acțiuni de intervenție la calamități naturale și catastrofe – produsul evoluției sale istorice distincte ☞ *Die Kultur der für Brandlöschsätze und Spezialeinsätze im Falle von Naturkatastrophen und Notsituationen zuständigen Militäreinrichtung Temeswar – ein Produkt ihrer eigenen geschichtlichen Entwicklung* 399

ANDREEA-MIHAELA CREANGĂ

Războaiele balcanice ca spectacol mediatic: relatarea jurnalistică ☞ *Balkan Wars as a Media Spectacle: the Journalistic Story* 413

DRAGO NJEGOVAN, MIODRAG MILIN

Mitropolia de Karlowitz și relațiile sârbo-române din cuprinsul Monarhiei habsburgice ☞ *The Metropolitanate of Karlowitz and Serbo-Romanian Relations within The Habsburg Monarchy* 419

LJILJANA BAKIĆ

Felix Milleker's Contributions to the Study of the Antiquities of Banat between the 1880's and 1940's.... 429

ALINA-CĂTĂLINA IBĂNESCU

Studiul de caz: activitatea profesorului Ioan Ursu reflectată în ziarul „La Roumanie” în timpul misiunii universitare din Franța (1918–1919) ☞ *Professor Ioan Ursu's Activity as Written in the 'La Roumanie' Newspaper during his Academic Mission in France (1918–1919). A Case Study* 435

SERGIU SOICA

Episcopul Iuliu Hossu de la Unirea de la Alba Iulia în închisorile regimului comunist din România ☪☪
The destiny of Bishop Iuliu Hossu: From the Great Union in Alba Iulia to the Romanian Communist Penitentiaries 439

OVIDIU EMIL IUDEAN

The Banat Political Elite During the 1926 General Elections..... 451

MARIAN-ALIN DUDOI

The Accommodation of the British Mission in Romania (1944) 459

VASILE RĂMNEANȚU

Din culisele unei întâlniri la nivel înalt de la Timișoara. Vizita lui Iosip Broz Tito din februarie 1969 ☪☪
Aspects from the Backstage of a High Level Meeting at Timișoara. The Visit of Iosip Broz Tito from February 1969 465

JOSÉ DÍAZ-DIEGO

El advenimiento democrático en la Rumanía de 1990 y el principio del fin de su agricultura colectiva ☪☪
The Democratic Advent of 1990's Romania and the Beginning of the End of its Collective Agriculture 477

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA O APLICĂ DE FALERĂ DIN EPOCA AVARĂ TÂRZIE DESCOPERITĂ LA TIMIȘOARA-*PODUL MODOȘ*

Daniela Tănase*

Cuvinte cheie: epoca avară, războinici, morminte, falere, Timișoara – Podul Modoș
Keywords: Avar period, warriors, tombs, phalerae, Timișoara – Podul Modoș

Considerations upon a Late Avar Phalera Applique Found at Timișoara-*Podul Modoș* (Abstract)

In the necropolis from Timișoara – *Podul Modoș*, dated to the Late Avar period, in Tomb no 4, next to the peak of a dagger, an anthropomorphic/zoomorphic gilt bronze phalera was found. This is actually a fragment of a harness phalera, reused as a scabbard applique. Phalerae with the same type of decoration were discovered in the warrior tombs from the north-western part of the Carpathian Basin, in Komárno, Bratislava, Smolenice (Slovakia) and Mikulčice (Czech Republic).

Some researchers believe that on this type of phalerae is represented the head of a dog or a lion. In my opinion, it is the representation of a stylized human head that has animal features: heavy raised eyebrows, resembling the ears of a dog or of a wolf, a canopy that resembles a lion's mane, perhaps embodying a mythological character (whose representation could require livestock attributes). Its identity had not been yet deciphered. The prototype of the decorative pattern of these artifacts must be sought in the Asian world, within the repertoire of Iranian art of the Sassanid and post-Sassanid era.

During the Avar era, images of men were mostly represented on amulets, pendants and belt pieces, ornamental placards on horse saddles or bells decorating the harness. All these played an apotropaic role.

The bronze harness phalerae with human or animal representations were produced by Avar craftsmen in the Carpathian Basin during the 8th century AD; their spreading range covered mostly the north of the Khaganate. Since the closest analogies are to be found in northwestern Carpathian Basin, not just for the anthropomorphic figure from Timișoara-*Podul Modoș*, but also for other items found in the necropolis, there may have been close links between these border regions of the Avar Khaganate. I do believe that the phalera applique arrived in the Banat region via a carrier, a warrior and not as a result of activity itinerant craftsman.

Associating certain attire sets and jewelry (perforated belt straps, decorated with vegetal motifs: stylized lilies) with weapons and harness parts (phalerae, bells), may reveal a warrior's emblematic style, of the one that had the mission to oversee and defend the borders of the Avar Khaganate. Unlike for the previous centuries, in the Late Avar era, graves of horsemen or armed men tombs are to be found only in borderlands.

In light of the above, in my opinion that given the funerary discoveries from Timișoara-*Podul Modoș*, one can prove the existence of a defensive line of the eastern the Avar Khaganate border in Banat. Here, warrior tombs were discovered only west of the two earth waves crossing the region from north to south, built in the late Roman era, and constituting a border between the 6th and 8th c AD. A concentration of military objectives was also identified in the southern flank of the Khaganate, relevant in this respect being the cemeteries with graves of armed horsemen discovered in the Belgrade region. So, the graves of Timișoara-*Podul Modoș*, containing weapons and horse bones, prove the presence of a military elite watching and defending the south-eastern flank of the Avar Khaganate border.

Repertoriul arheologic al epocii avară târzii (secolul al VIII-lea – începutul secolului al IX-lea) din Banat nu este chiar atât de bogat în descoperiri precum cel din Câmpia Panonică. Cu

toate acestea, există câteva așezări și necropole cercetate de către arheologi, la care se adaugă obiecte găsite întâmplător, care dovedesc faptul că regiunea a fost populată atât în zona de câmpie joasă, cât și în cea colinară. Descoperiri funerare sunt atestate arheologic în zona de câmpie mai ales în apropierea râului Tisa, dar apar și în zona Begăi,

* Muzeul Banatului, P-ța Huniade nr. 1, 300 002 Timișoara, Romania. E-mail: danielaetanase@yahoo.com.

a Bârzavei și pe Dunăre¹. În acest context, necropola de la Timișoara – *Podul Modoș*, situată pe râul Bega, ocupă un loc aparte pentru că se datează în a doua jumătate a secolului al VIII-lea – începutul secolului al IX-lea², fiind astfel unul dintre cele mai târzii cimitire, dar și pentru că printre piesele descoperite se află unele rare, cum este cazul celei care face obiectul prezentului studiu.

În Timișoara, pe malul râului Bega, în apropiere de Podul Modoș, situat în partea de sud-vest a orașului, au fost descoperite în luna februarie a anului 1976 patru morminte. Trei dintre acestea au fost deranjate de muncitorii de pe un șantier de construcții, doar unul fiind cercetat de către arheologi, mormântul nr. 4³. În acest mormânt a fost descoperită o piesă din bronz aurit⁴, care este foarte rară în arealul necropolelor de epocă avară târzie din bazinul carpatic, cu toate că au fost descoperite mii de morminte databile în această perioadă. Piesa a fost publicată împreună cu inventarul celorlalte morminte încă din anul 1983, însă calitatea ilustrației a determinat rămânerea sa în anonim. Ulterior, aceasta a mai fost amintită și chiar ilustrată, însă ca o copie a ilustrațiilor publicate în anul 1983⁵, iar recent a fost publicată o fotografie a sa⁶.

Necropola de la Timișoara – *Podul Modoș* a fost probabil mult mai întinsă, restul de morminte fiind distruse în mod cert de clădirile construite anterior anului 1976, care aparțineau aceluiași combinat chimic aflat în construcție și la data la care au fost semnalate descoperirile funerare în discuție.

1. Condiții de descoperire

Piesa a fost găsită în mormântul 4, orientat V–E, cu groapa dreptunghiulară, având lungimea de 200 cm, lățimea de 85 cm și adâncimea de 110–130 cm; scheletul, cu lungimea de 173 cm, aparține unui bărbat, care era întins pe spate, cu brațele de-a lungul corpului⁷.

Inventarul constă în: *deasupra craniului*, în dreapta: o cataramă din fier; *în dreptul coatelor*: câte o cataramă dreptunghiulară din bronz; *de o parte și de alta a bazinului*: alte două cataramă dreptunghiulare din bronz (Pl. I.2–3); *sub cotul*

drept: o cataramă de bronz dreptunghiulară cu placă (Pl. I.4), o agățătoare de curea (Pl. I.5) cu verigă de agățat (Pl. I.6); *în dreptul femurului stâng*: o limbă de curea din bronz, triunghiulară, ajurată, decorată cu motiv vegetal (pare a fi un crin stilizat) (Pl. I.1); *de-a lungul femurului drept*: un pumnal din fier, cu urmele tecii de lemn (Pl. I.8), lângă vârful acestuia se afla o aplică antropo-zoomorfă din bronz (Pl. II.1–3); lipite de pumnal erau două amnare, unul întreg și celălalt fragmentar; *la picioare*: resturile unui vas mic de lemn cu două cercuri de fier, foarte corodate. Deși starea de conservare a vasului era precară, s-a putut totuși stabili că este vorba despre o cofă de formă tronconică, având gura mai îngustă și fundul larg, al cărui cerc superior avea două urechiușe de prindere și era înalt de aproximativ 20 cm (Pl. I.7).

2. Descrierea piesei

Piesa a fost realizată din bronz, prin turnare și a fost aurită în întregime, în prezent păstrându-se parțial urme ale auririi (Pl. II.3a-c). Forma sa este ovală, este goală la interior și reprezintă un cap uman înconjurat de o ornamentație care sugerează coafura personajului, deși ar putea fi interpretată și ca o coamă de leu sau ca o aureolă. Sprâncenele, pomeții și nările sunt puternic reliefate. Sprâncenele au o formă ascuțită ceea ce poate duce la interpretarea că ar fi urechi de animal, câine sau lup. Fața este evidențiată de un chenar profilat. În partea inferioară a feței pare că aceasta se sfârșește cu linia nasului, poate chenarul semnificând barba. Pare a avea gura deschisă. (Pl. II.1 a–b, 2 a–b).

Coronamentul care înconjoară fruntea este rupt în partea inferioară, ceea ce poate sugera că avem de-a face cu o piesă refolosită.

Dimensiuni: L: 2,5 cm, l: 1,5–2,4 cm, grosime: 1,7 cm.

Nr. inv. 8471, Muzeul Banatului Timișoara.

3. Funcționalitate și simbolistică

Piesa descoperită la Timișoara-*Podul Modoș* a fost considerată pandantiv de către descoperitor și unii autori⁸, cu toate că nu are nici un orificiu pentru agățare, iar forma sa actuală este mai degrabă potrivită pentru a fi fixată pe un suport din material textil sau piele. Din condițiile de descoperire observăm că aceasta a fost găsită lângă vârful ascuțit al pumnalului, spre exteriorul gropii⁹. Ruptura sesizată pe revers sugerează faptul că această piesă, turnată în relief, pare să fi fost parte componentă

¹ Pentru repertoriul descoperirilor de epocă avară din Banat, vezi Szentpéteri 2002, 20–25, 43–44, 60, 90, 93, 138, 142, 147, 161, 209–210, 216–217, 229, 231, 244–246, 250, 261, 264, 273–274, 279, 282, 286, 299, 302, 310–311, 315–316, 376, 391–392, 410–416, 419, 424, 437.

² Bejan 1983, 496.

³ Bejan 1983, 489–490.

⁴ Bejan 1983, 498, Fig. 2.1.

⁵ Mare 1997, 305, Pl. IX. 15.

⁶ Cosma *et alii* 2013, 89, Fig. 64.6.

⁷ Bejan 1983, 489.

⁸ Bejan 1983, 490; Mare 1997, 292; Mare 2004, 126; Cosma *et alii* 2013, 89.

⁹ Bejan 1983, 490.

a unei piese mai complexe, respectiv o falere, ea având inițial un suport metalic, respectiv o plăcuță rotundă, pe care a fost fixată cu nituri. Această ipoteză este susținută de analogiile foarte apropiate din necropole situate în nord-vestul bazinului carpatic. Astfel, trei falere cu chenar perlat și patru falere cu chenar profilat, turnate în bronz, aurite, pe care sunt reprezentate într-o manieră naturalistă figuri în relief înconjurate de un coronament ondulat sau fără acesta, aproape identice cu cea prezentată de noi, au fost descoperite în sud-vestul Slovaciei la Komárno-*Schiffswerft* – mormântul 130, mormânt care a aparținut unui bărbat îngropat împreună cu calul său, falerele și plăcuțele împodobind harnașamentul¹⁰. O altă falere turnată în bronz, cu o figurină umană în partea centrală, a fost găsită în același areal, la Komárno-*Váradího-Gasse* – mormântul 16¹¹. Piese cu același tip de decor au mai fost descoperite în Cehia la Mikulčice și în Slovacia la Bratislava și Smolenice¹². Falerele și plăcuțele, realizate prin turnare, se fixau cu nituri de cureaua din piele a harnașamentului¹³.

În legătură cu reprezentarea în relief de pe falerele și plăcuțele găsite în mormântul 130 de la Komárno-*Schiffswerft*, cercetătorul slovac A. Trugly consideră că este vorba despre un cap de câine¹⁴. În necropola de la Komárno-*Schiffswerft* s-au mai descoperit falere pe care apar în relief capete de lei¹⁵ și capete de grifoni¹⁶, motiv pentru care autorul a considerat că are de-a face mai degrabă cu o reprezentare animalieră și în cazul obiectelor din mormântul 130, respectiv cap de câine, mai ales că, într-adevăr, sprâncenele ar putea fi considerate urechi de animal. Același cercetător a emis recent o nouă ipoteză, cum că ar fi vorba despre reprezentarea unor capete de lei și nu de câini¹⁷.

În opinia noastră, inclusiv pe exemplarul descoperit la Komárno – *Váradího-Gasse*, citat de autor ca analogie pentru piesele din mormântul 130, este reprezentat mai degrabă un cap uman stilizat și nu un cap de câine. Aceasta rezidă din trăsăturile umanoide ale figurii, din forma nasului și redarea

nărilor, care nu se aseamănă nicidecum cu un bot de animal. Sunt clar reprezentați ochii și pomeții obrazilor, doar sprâncenele sunt puternic reliefate și au o formă triunghiulară, ceea ce a dus probabil la concluzia că ar fi urechi de câine. Totuși, putem lua în considerare și ipoteza că anumite trăsături pot fi animaliere, cum este coronamentul care înconjoară capul și care poate fi interpretat ca o coamă de leu, sau sprâncenele care sunt ascuțite și pot fi asemuite cu urechi de câine sau de lup. De aceea, considerăm că avem de-a face cu o piesă compozită antropo-zoomorfă, un personaj mitologic masculin care avea și atribute animaliere, fără ca identitatea sa să fie deocamdată descifrată.

În epoca avară, reprezentări antropomorfe, în special chipuri de bărbați, apar mai ales pe amulete, pandantive, piese de centură și pe plăcuțe care orna mentau șaua calului sau pe clopoței ce decorau harnașamentul. Clopoței pe care erau înfățișate chipuri umane au fost găsiți nu doar în morminte de călăreți, la harnașamentul calului, ci și în morminte de copii și de femei, purtate la centură sau la gât, rolul lor fiind acela de apărare împotriva spiritelor rele¹⁸.

Obiectele pe care sunt reprezentate chipuri umane, cel mai probabil cu rol de protejare a purtătorului, au în lumea popoarelor din stepă o tradiție îndelungată. Piese pe care apar reprezentări cu mască umană au fost descoperite încă din epoca timpurie a migrațiilor în mediul stepic, în complexe funerare în care domină componenta războinică, toate măștile fiind masculine, inclusiv în morminte de copii¹⁹. În legătură cu originea acestor măști cu înfățișări umane, s-au luat în considerare pe de o parte influențele răsăritene, legate de lumea nomadă, mai ales în cazul pieselor pe care apar și figuri de animale, iar pe de altă parte influențele bizantine, care ar decurge din tehnica de execuție și stilul ornamental²⁰.

Reprezentările umane de pe clopoței conferă acestora rolul de apărare a purtătorului nu doar prin redarea figurii în sine, ci și prin zgomotul făcut, sunetul lor îndepărtând forțele răului. Există chiar și relatări scrise cu privire la această credință a popoarelor din stepă. Istoriograful Menander Protector povestește că ambasada bizantină trimisă la vechii turci (anul 568), condusă de Zemarchos, a fost „curățată” de către un șaman cu sunet de clopoței și incantații de îndepărtare a spiritelor rele²¹.

Dacă în cazul clopoțeilor rolul apotropaic este indubitabil, în ceea ce privește alte tipuri

¹⁰ Trugly 1993, 223; 274, Pl. XXXVII.5–7; 275, Pl. XXXVIII.1–4; 299, Pl. LXII.1–7.

¹¹ Čilinská 1982, 378, Pl. VII.9.

¹² Csuthy 2015, sub tipar. Mulțumesc domnului András Csuthy (Universitatea Comenius Bratislava, Slovacia) pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție manuscrisul lucrării aflate sub tipar.

¹³ Trugly 1993, 207.

¹⁴ Trugly 1993, 224.

¹⁵ Trugly 1993, mormântul 109–244, Pl. VII.1–3; 245, Pl. VIII.1–3.

¹⁶ Trugly 1993, mormântul 114–257, Pl. XX.1–6.

¹⁷ Csuthy 2015, nota 39, sub tipar.

¹⁸ Rácz 2012, 427, Fig. 13; 435.

¹⁹ Carnap-Bornheim, Anke 2008, 265.

²⁰ Rácz 2012, 434, 436.

²¹ Rácz 2012, 435.

de piese care decorau centura și harnașamentul (plăci, aplice, falere), se poate lua în considerare și rolul pur decorativ, dacă ne gândim la imitarea de către artizanii metalelor din kaganatul avar a unor motive ornamentale din arta bizantină, fără ca acestea să aibă neapărat aceeași conotație simbolică²². Însă aceste aplice de falere, pe care apar reprezentări antropo-zoomorfe redată în relief, par mai degrabă a simboliza personaje mitologice specifice populațiilor din lumea stepei, probabil tot cu rolul de ocrotire a purtătorului și de îndepărtare a spiritelor rele, influențele stilistice venind dinspre lumea iraniană²³ și nu dinspre cea bizantină.

Piesa de la Timișoara – *Podul Modoș* are analogii apropiate în ceea ce privește redarea figurii umane la Komarovo, în regiunea Perm din Rusia, pe o farfurie de argint din perioada post-sassanidă, datată în secolul al VIII-lea p.Chr.²⁴, precum și pe o aplică de aur găsită în regiunea de la sud de munții Ural, în Bașchiria (Rusia), la Ufa – Novoturbasly, într-un mormânt datat larg în secolele VI–VIII, pe care apare un cap uman înconjurat de un chenar perlat²⁵. Tot la Ufa s-a mai găsit o aplică discoidală, din aur, pe care apare un cap de bărbat înconjurat de o corolă perforată, ornamentată cu perlură pe margini; această aplică a fost datată în secolele V–VI²⁶. Așadar, mai degrabă dinspre această zonă central-asiatică și lumea iraniană a venit prototipul acestui tip de reprezentare cu anumite trăsături faciale puternic reliefate. De altfel, legăturile cu lumea iraniană și arta sassanidă, în redarea unor teme animaliere și vegetale, au fost remarcate în cazul falerelor descoperite în nordul bazinului carpatic, pe care apar capete de lei²⁷.

În ceea ce privește perioada de timp în care au fost la modă falerele ornamentate cu așa-numita reprezentare „cap de câine” (în opinia noastră cap antropo-zoomorf), aceasta a fost estimată în prima treime a secolului al VIII-lea, iar în morminte ar fi putut ajunge pe la jumătatea acestui veac²⁸. În cazul descoperirii de la Timișoara-*Podul Modoș*, nu este exclusă producerea falerei la jumătatea secolului al VIII-lea, dar pentru îngroparea sa în pământ se poate accepta și o datare mai târzie, în a doua jumătate a secolului al VIII-lea sau în jurul anului 800, având în vedere faptul că este o piesă refolosită.

Aceste falere au fost realizate de meșteri avari din bazinul carpatic, producția lor fiind caracterizată

prin folosirea bronzului ca materie primă și lipsa fineții tehnice²⁹, fapt ce se observă și din realizarea aplicii de la Timișoara-*Podul Modoș*. Aceasta are trăsăturile destul de grosolan redată, nu a fost bine finisată și are urme de la turnare, mai ales în partea sa inferioară. Piesa a fost mai apoi aurită, astfel că aceste defecte au fost estompate.

Clopoței și plăcuțe de centură sau harnașament cu reprezentări umane apar în epoca avară târzie mai ales în partea nordică a kaganatului doar în morminte de războinici³⁰. În același areal geografic au fost descoperite și falere, în morminte de bărbați înarmați din zona liniilor de apărare a frontierei avar³¹. Având în vedere că în nord-vestul bazinului carpatic există cele mai bune analogii nu doar pentru figurina antropomorfă de la Timișoara-*Podul Modoș*, ci și pentru limba de curea ajurată decorată cu un crin stilizat, găsită în același mormânt nr. 4³², este posibil să fi existat legături strânse între aceste zone de graniță ale kaganatului avar (cea de nord-vest și cea de sud-est). Pe de altă parte, prezența mai frecventă în aceste zone a anumitor piese și chiar asocierea lor (limbi de curea, ajurate, decorate cu motiv vegetal, falere de harnașament decorate cu figuri umane sau animaliere, arme) pare să contureze un stil emblematic al războinicilor care aveau misiunea de a veghea și apăra frontierele kaganatului avar.

Amintim că în necropola de la Timișoara-*Podul Modoș* s-au găsit alte trei morminte ale unor bărbați înarmați, dintre care unul înmormântat împreună cu calul, ceea ce poate însemna că prezența acestora aici poate fi legată de existența unui punct de apărare a frontierei de sud-est a kaganatului avar.

Se cuvine să menționăm aici faptul că la est de valurile lungi de pământ din Banat, construite probabil în timpul Imperiului Roman târziu³³, care străbat câmpia bănățeană de la nord la sud, nu s-au

²⁹ Daim 2011, 12.

³⁰ Rácz 2012, 435.

³¹ Csuthy 2015, sub tipar.

³² Limbi de curea ajurate asemănătoare au fost găsite în necropole mai ales din nord-vestul bazinului carpatic: în Austria: Schwechat (Mitscha-Märheim 1941, Pl. 24. 3–5), Zwerndorf-*Dornparz* (Winter 1997, 248, Pl. 22.16/1, 284, Pl. 58.16/1); în Slovacia: Nové Zámky – mormântul 360 (Čilinská 1966, 166–167, 298, Pl. LVI. 10–11), Želovce – mormântul 30 (Čilinská 1973a, 191 Taf. VI. 4); în Ungaria: Űllő – mormântul 132 (Horváth 1935, 19–20, Pl.VII.3). O limbă de curea ajurată a fost găsită și în partea centrală a kaganatului, în Ungaria: Öskü – mormântul 47 (Rhé, Feticch 1931, Pl. XV.38).

³³ Pentru discuția cu privire la datările în diferite epoci a valurilor de pământ din bazinul carpatic și regiunea extracarpatică a României, din sudul Basarabiei și din Bulgaria, vezi Fiedler 1986.

²² Nagy 1999, 305.

²³ Trugly 1993, 224.

²⁴ Daim 2011, 4, Fig. 1.

²⁵ Mazhitov *et alii* 2008, 43.

²⁶ Mazhitov *et alii* 2008, 57.

²⁷ Trugly 1993, 223–224.

²⁸ Trugly 1993, 223.

descoperit până în prezent morminte de războinici avari, inclusiv necropola de la Timișoara-*Podul Modoș* fiind amplasată la apus de valul lung de pământ situat mai spre vest.

Morminte de bărbați, databile în secolul al VIII-lea, au mai fost descoperite în partea centrală a câmpiei Banatului la Sănanđrei³⁴ și Denta³⁵, dar acestea nu au în inventar arme, ci doar piese de centură turnate în bronz, ornamentate în stilul specific secolului al VIII-lea, cu modelul lujeri-grifoni³⁶.

4. Câteva concluzii

În lumina celor expuse, piesa descoperită la Timișoara-*Podul Modoș*, în mormântul nr. 4, este o aplică de faleră de harnașament, care a avut la origine și un suport discoidal de metal. În cazul nostru, fragmentul de faleră a fost refolosit încă din vechime drept aplică pentru ornamentarea tecii unui pumnal, fixată fiind probabil de o curelușă de piele care făcea corp comun cu teaca din lemn și care putea să fi avut diverse aplicații din piele. Nu luăm în considerare ipoteza că ar fi putut decora harnașamentul calului deoarece în mormântul nr. 4 nu au fost descoperite și oseminte de cal. Aplica nu a avut doar un rol decorativ, ci și unul de apărare a purtătorului împotriva spiritelor rele, precum și de protejare în luptă, având în vedere faptul că a fost prinsă de teaca pumnalului. În morminte din epoca avară au fost descoperite plăcuțe de spadă pe care apar diverse simboluri, așezate lângă mână, cu rol de protejare a proprietarului armei³⁷.

Prototipul modelului decorativ al acestor falere trebuie căutat în lumea asiatică, în repertoriul artei iraniene din epoca sassanidă și cea post-sassanidă. Dar, atelierele care produceau astfel de piese se găseau în nord-vestul bazinului carpatic, unde au apărut mai multe falere cu reprezentări umane și animaliere. Din această regiune în care aceste falere sunt mai numeroase, piesa de la Timișoara-*Podul Modoș* a ajuns în partea de sud-est a kaganatului prin intermediul unui războinic și nu ca rezultat direct al activității vreunui meșter itinerant care să fi lucrat în zonă.

Se cuvine să amintim aici faptul că în Banat, în epoca avară, valurile de pământ au fost nu doar o limită teritorială, ci și o cale de comunicare situată la marginea unei câmpii mlăștinoase, brăzdate de râuri și bălți. Între aceste valuri de pământ, dar mai ales la răsărit de linia lor s-au descoperit doar

așezări caracterizate prin locuințe de suprafață sau semibordeie, dotate cu cuptoare amenajate din pietre de râu. Ceramica era lucrată mai ales la roata înceată, dintr-o pastă semifină cu pietricele în compoziție (care îi conferă un aspect zgrunțuros), de culoare cărămizie, brună sau cenușie; predomină tipul de oală-borcan, uneori decorată cu registre de linii vălurite, drepte sau cu caneluri. Au fost găsite și tigăi de lut și rareori, fragmente ceramice lucrate la roata rapidă. Asemenea așezări au fost cercetate la Jabăr-*Cotun*³⁸, Sacoșu Mare-*Burău*³⁹, Lugoj-*Știuca Veche*⁴⁰ sau la Unip-*Dealul Cetățuica*⁴¹. Aceasta poate însemna că așezările situate la răsărit de valuri aparțin unei populații care nu a fost înglobată în teritoriul stăpânit de kaganatul avar.

Descoperirile funerare de la Timișoara-*Podul Modoș* dovedesc existența unui punct de apărare, pe linia frontierei estice a kaganatului, în regiunea Banatului. Faptul că anumite tipuri de obiecte (piese de centură, falere, arme) se regăsesc mai ales în teritoriile de graniță, din nord-vestul și sud-estul kaganatului avar, poate fi un indiciu al unui stil emblematic al războinicilor din zona de frontieră, schițând totodată liniile de apărare ale acestei structuri de putere. Este posibil ca în contextul tulburărilor din ultimele decenii ale secolului al VIII-lea, când amenințarea hanatului bulgar era tot mai puternică, să fi fost dislocate cete de războinici din partea de nord pentru a întări granița sud-estică. Așa au ajuns în Banat piese de centură și aplica de faleră care au o arie bogată de răspândire în zona de nord-vest a bazinului carpatic.

Spre deosebire de secolele precedente, în epoca avară târzie, doar în ținuturile de graniță se găsesc morminte de călăreți sau de bărbați înarmați. Nu doar în partea de nord-vest, ci și în flancul sudic al kaganatului s-a constatat o concentrare a punctelor militare⁴². Amintim în acest sens cimitirele cu morminte de călăreți înarmați, care s-au găsit în apropierea „frontierei militarizate” din regiunea Belgradului (Sremska Mitrovica, Vojka, Pančevo), totodată indiciu al prezenței elitei avare târzii⁴³. Această prezență a elitei războinice în zona de sud a kaganatului avar este validată și de mormintele descoperite la Timișoara-*Podul Modoș*, care au în inventar arme și oase de cal⁴⁴.

³⁴ Bejan 1995, 80–83; Fig. VII A.

³⁵ Milleker 1906, 274.

³⁶ Daim 1990, 273–278.

³⁷ Nagy 1999, 304–305.

³⁸ Moroz-Pop 1993, 155.

³⁹ Moroz-Pop 1979, 149–155.

⁴⁰ Mare 1992, 109–126.

⁴¹ Bejan *et alii* 2012, 160.

⁴² Pohl 1988, 289, 291.

⁴³ Curta 2006, 93.

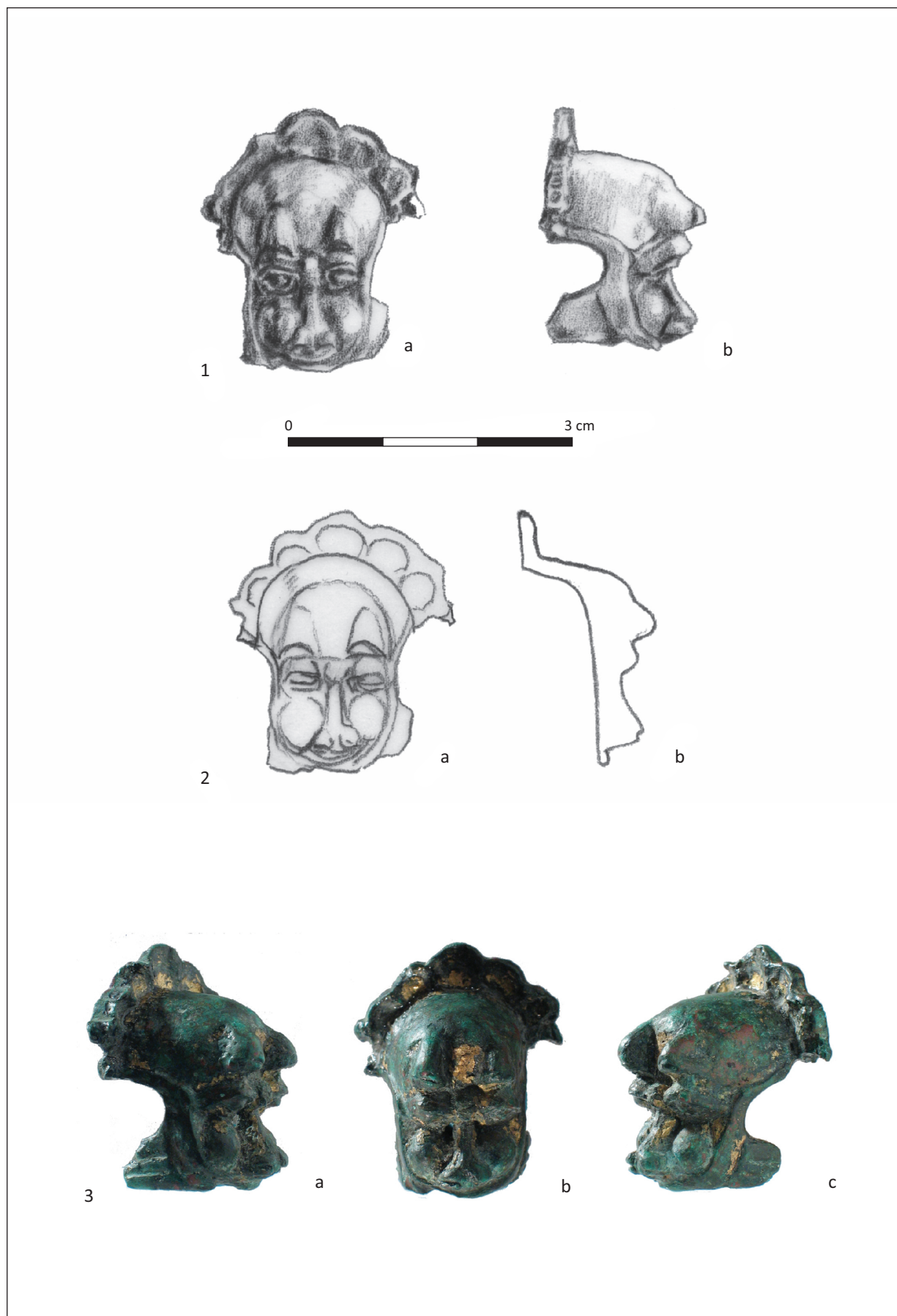
⁴⁴ Bejan 1983, 489.

BIBLIOGRAFIE

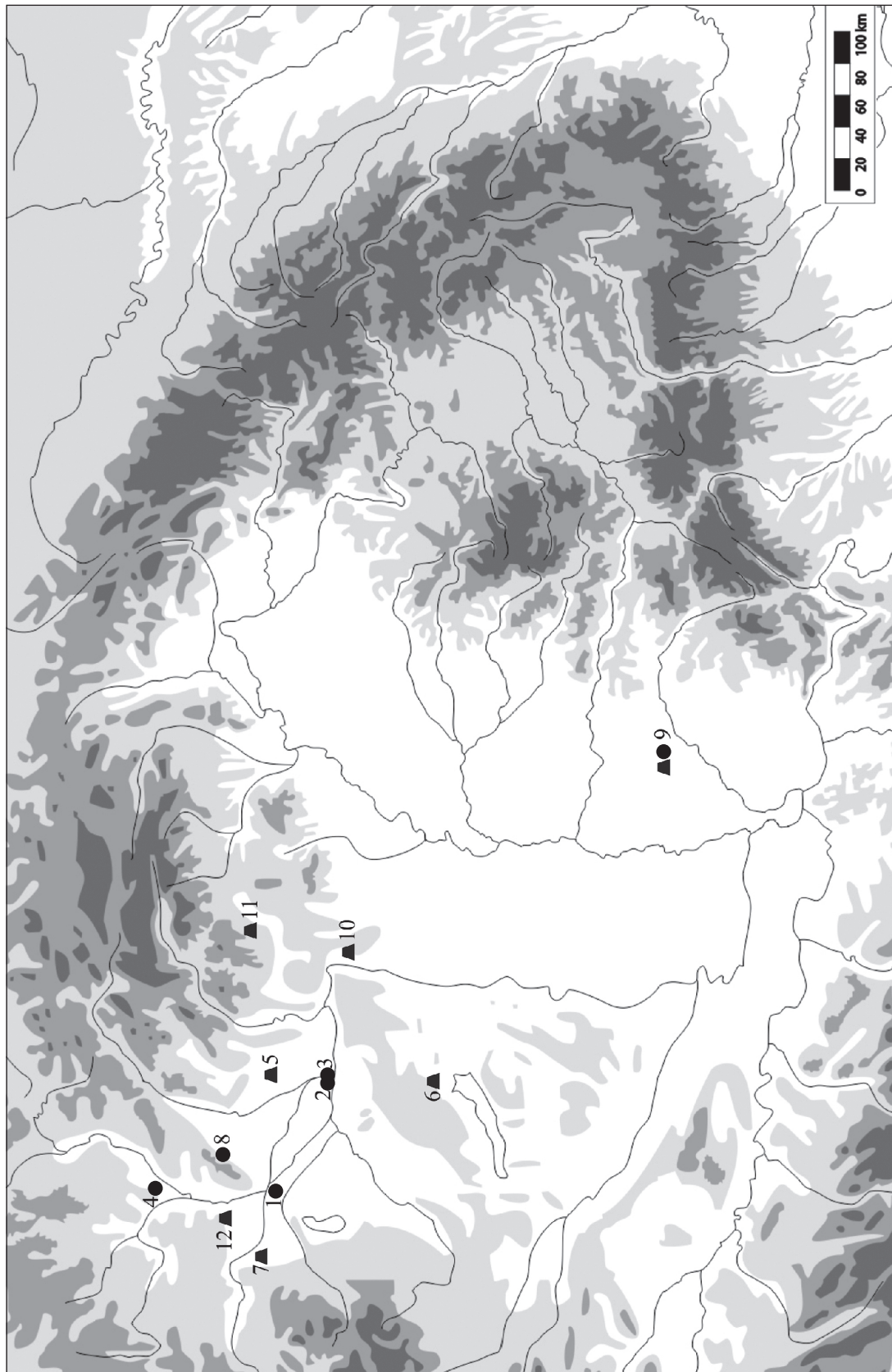
- Bejan 1983
A. Bejan, Necropola de înhumăție de sec. VIII–IX e.n. de la Timișoara-Podul Mодоș. *ActaMN* 20, (1983), 489–498.
- Bejan 1995
A. Bejan, *Banatul în secolele IV–XII*, Timișoara (1995).
- Bejan et alii 2012
A. Bejan, L. Măruia, D. Micle, A. Berzovan, A. Stăvilă, C. Floca, L. Bolcu, O. Borlea, Unip, com. Sacoșu Turcesc, jud. Timiș. Punct: Dealu Cetățuica. *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2011*, București (2012), 156–164.
- Carnap-Bornheim, Anke 2008
C. Von Carnap-Bornheim, B. Anke, Gesichtsdarstellungen im reiternomadischen Milieu, în *Attila und die Hunnen*, Hg. vom Historischen Museum der Pfalz, Speyer (2008), 262–267.
- Čilinská 1966
Z. Čilinská, *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*, Bratislava (1966).
- Čilinská 1973
Z. Čilinská, *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava (1973).
- Čilinská 1982
Z. Čilinská, *Dve pohrebiská z 8.–9. storočia v Komárne – Zwei Gräberfelder aus dem 8.–9. Jh. in Komárno*. *SLA XXX–2* (1982), 347–393.
- Cosma et alii 2013
C. Cosma, A. Dobos, G. T. Rustoiu, A. Rustoiu, O. Oargă, *Războinici în Transilvania din epoca avară. Catalogul expoziției*, Cluj-Napoca (2013).
- Csuthy 2015
A. Csuthy, Az avar kori falerák kiértékeléséhez. *Hadak Útján* XXIV (2015), sub tipar.
- Curta 2006
F. Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages 500–1250*, Cambridge (2006).
- Daim 1990
F. Daim, Das awarische Greif und die byzantinische Antike in *Typen des Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, Teil 2, Hrsg. H. Friesinger, F. Daim, Wien (1990), 273–301.
- Daim 2011
F. Daim, Des Kaisers ungeliebte Söhne. Die Awaren und das Byzantinische Reich. *Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens* 17 (2011), 1–20.
- Fiedler 1986
U. Fiedler, Zur Datierung der Langwälle an der mittleren und unteren Donau. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 16, Heft 4 (1986), 457–465.
- Horváth 1935
T. Horváth, *Az üllői és a kiskörösi avar temető*. *Archaeologia Hungarica* XIX (1935).
- Mare 1992
M. Mare, O așezare prefeudală de la Lugoj (jud. Timiș) – (sec. VIII). *SIB XVI* (1992), 109–126.
- Mare 1997
M. Mare, Rituri și ritualuri de înmormântare în Banatul românesc între secolele IV–IX. *AnB S.N. VI* (1998), 285–306.
- Mare 2004
M. Mare, *Banatul în secolele IV–IX*, Timișoara (2004).
- Mazhitov et alii 2008
N. A. Mazhitov, F. A. Sungatov, A. N. Sultanova, *Sokrovishcha drevney Ufy / Treasures of Ancient Ufa*, The State Republican Publishing House „Bashqordostan”, Baskir State University, Ufa (2008).
- Milleker 1906
F. Milleker, *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből*, III (1906).
- Mitscha-Märheim 1941
H. Mitscha-Märheim, *Die frühmittelalterlichen Gräberfunde von Mistelbach, Katzelsdorf, Münchendorf und Schwechat*, Niederdonau – Natur und Kultur, 8 (1941).
- Moroz-Pop 1979
M. Moroz-Pop, Așezarea feudală timpurie de la Sacoșu Mare. *Tibiscus* 5 (1979), 149–158.
- Moroz-Pop 1993
M. Moroz-Pop, Contribuții privind cercetarea civilizației materiale din Banat în epoca migrațiilor. *Tibiscum* 8 (1993), 153–167.
- Nagy 1999
M. Nagy, Ornamenta Avarica II. Die Flechtbandornamentik. *MFME-StudArch* 5 (1999), 279–315.
- Pohl 1988
W. Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk im Mitteleuropa 567–822 n. Chr.*, München (1988).
- Rácz 2012
Zs. Rácz, Emberalakos kistárgyak az avar korból (Anthropomorphe Kleinfunde aus der Awarenzeit), în *Thesaurus avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére (Archaeological Studies in Honour of Éva Garam)*, Budapest (2012), 409–436.
- Rhé-Fettich 1931
Gy. Rhé, N. Fettich, *Jutas und Öskü*, Praha (1931).
- Szentpéteri 2002
J. Szentpéteri, *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Budapest (2002).
- Trugly 1993
A. Trugly, Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komárno II (1987–1989). *SLArch* XLI 2, (1993), 191–307.
- Winter 1997
H. Winter, *Awarische Grab- und Streufunde aus Ostösterreich*, Innsbruck (1997).

Pl. I. Timișoara – *Podul Madoș* – inventarul mormântului nr. 4: 1. Limbă de curea 2–3. Catarame 4. Cataramă cu placă 5. Agățătoare de centură 6. Verigă 7. Cerc de cofă 8. Pumnal. / Inventory of the grave 4: 1. Perforated strap end decorated with stylized lilies 2–3. Buckles 4. Buckle with plate 5. Climbing belt 6. Link 7. Circle cuff 8. Dagger.

Pl. II. Timișoara – *Podul Moș* – inventarul mormântului nr. 4: 11 a–b, 2 a–b, 3 a–c. Aplică antropo-zoomorfă. / Inventory of the grave 4: 1 a–b, 2 a–b, 3 a–c. Anthropomorphic-zoomorphic applique.

- Falere cu decor antropo-zoomorf
- ▲ Limbi de curea ajurate, decorate cu crini stilizați

Pl. III. Harta descoperirilor: falere cu decor antropo-zoomorf și limbi de curea ajurate decorate cu crini stilizați. / Map discoveries: phalerae with anthropomorphic-zoomorphic décor and perforated strap end decorated with stylized lilies: 1. Bratislava – Slovacia; 2. Komárno–*Váradiho-Gasse* – Slovacia; 3. Komárno–*Schiffswuerft* – Slovacia; 4. Mikulčice – Cehia; 5. Nové Zámky – Slovacia; 6. Öskü – Ungaria; 7. Schwechat – Austria; 8. Smolenice – Slovacia; 9. Timișoara–*Podul Madoș* – România; 10. Üllő – Ungaria; 11. Želovce – Slovacia; 12. Zwerndorf – Austria.

